

ANNA JASIŃSKA

Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego
Kraków

*Sprawozdanie z projektu badawczego dotyczącego kolekcji
nowożytnych portretów profesorów Akademii Krakowskiej
ze zbiorów Muzeum UJ*

Podmiotem przeprowadzonych badań była grupa 35 nowożytnych portretów z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Temat projektu brzmiał: *Kolekcja portretów profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego od XVI do XVIII wieku. Badania technologiczne i ich znaczenie dla określenia charakterystyki krakowskiego cechu malarskiego*¹.

Został on zrealizowany przez zespół pracowników Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w składzie:

prof. Zdzisław Pietrzyk – historyk UJ,

mgr Anna Jasińska – historyk sztuki MUJ,

mgr Jolanta Pollesch, mgr Beata Skalmierska-Junczys – konserwatorki dzieł sztuki MUJ,

dr Paweł Karaszkiewicz – chemik ASP,

prof. Marcin Fabiański (UJ), prof. Jadwiga Wyszyńska (ASP) – konsultanci.

Prace miały na celu zebranie materiału historycznego do każdego z 35 portretów, próby atrybucji, precyzyjniejsze datowanie, jak również wykonanie kompleksowych badań technologicznych obrazów. Opracowano kartę do obiektu, która składała się z trzech części: pierwsza część z ustaleniami historyka sztuki, druga – konserwatora, trzecia z wynikami badań chemicznych. Według przyjętych kryteriów, zawartych w karcie obiektu, badano każdy obraz osobno, uzyskując szeroki zakres informacji. Zgromadzone w ten sposób dane pozwoliły na wyciągnięcie wniosków pomocnych przy atrybucji, łączeniu obrazów w grupy i ustaleniu wspólnych cech technologicznych badanych płócien.

Badania przeprowadzone przez historyka sztuki umożliwiły identyfikację portretów. Spośród 35 zbadanych wizerunków 28 okazało się portretami profesorów, 7 pozostałych

¹ Projekt, wykonany w latach 2005–2006, finansowany był przez The Getty Foundation z Los Angeles. Pełna dokumentacja przeprowadzonych prac znajduje się w archiwum Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem wydawnictwa, które dokumentować będzie rezultaty badań.

– wizerunkami osób niebędących profesorami Akademii Krakowskiej, choć związanych z nią poprzez swą działalność. Stwierdzono autentyczność płócien, uściślono datowanie, ustalono niektóre atrybucje oraz podjęto próbę zdefiniowania zjawiska portretu akademickiego. Z zespołu badanych wizerunków wyodrębniono 11 grup. Podział ten został dokonany na podstawie: chronologii, stylistyki, kompozycji, typu ubioru. Badania technologiczne w większości wypadków potwierdziły prawidłowość klasyfikacji. Jednym z ciekawszych odkryć podczas prowadzonych prac było odnalezienie przez historyka sztuki sygnatury na portrecie Wojciecha Dąbrowskiego, który został namalowany przez znanego siedemnastowiecznego malarza Jana Trycjusza (? – 1692). Na podstawie sygnatury, podobnych cech i wyników badań konserwatorskich można było przypisać, w wyodrębnionej wcześniej grupie obrazów, pozostałe 3 portrety (Ł. Piotrowskiego, Sz. Makowskiego i St.J. Biezanowskiego) również Trycjuszowi.

Do historyka należało opracowanie biogramów portretowanych osób. Szczegółowe dane z życiorysów pomogły w osadzeniu postaci akademików w historycznym kontekście, ułatwiły datowanie obrazów, a czasami były pomocne przy ustaleniu atrybucji.

Badania konserwatorskie koncentrowały się na poszukiwaniu wspólnych cech technologicznych 35 portretów. Wykonano analizy porównawcze płótna, zaprawy, pigmentów i spoiw. Wyniki badań chemicznych były pomocne przy określeniu budowy technologicznej obrazów i techniki wykonania. W rezultacie wyodrębniono dwie grupy płócien. Do grupy pierwszej zakwalifikowano 30 obrazów – przypisano je malarzom należącym do krakowskiego cechu. Do grupy drugiej zaliczono 5 wizerunków, charakteryzujących się cechami indywidualnymi.

Przeprowadzone badania pozwoliły na wyciągnięcie następujących wniosków dotyczących technologii obrazów przypisanych malarzom krakowskiego cechu:

1. Format – zazwyczaj podyktowany był szerokością brytu użytego płótna. Wszystkie obrazy zostały wykonane na płótnie lnianym, o splocie płóciennym prostym, o zbliżonej grubości i gęstości. Płótna starannie przeklemano.

2. Zaprawa – do jej wykonania użyto podobnych wypełniaczy i pigmentów. Zaprawę nakładano w dwóch – czterech warstwach, barwną, zazwyczaj o zdecydowanym kolorze: od ugrowych, poprzez czerwone i brązowe, do czarnych. Najlicniejszą grupę stanowią zaprawy zawierające ochry. Podstawowym wypełniaczem była kreda, a kolor nadawały pigmenty żelazowe i czernie różnego pochodzenia. Do zapraw dodawano biele ołowiowej², rzadziej minii, pełniących rolę sykatywy. Wierzchnią warstwę zaprawy modyfikowano, różnicując stosunek użytego spoiwa i wypełniaczy. Niezależnie od wykonanej modyfikacji powierzchnię zaprawy izolowano.

3. Warstwa malarska – na tak przygotowane podłoże наносzono rysunek, który utrwalano. Malowidło budowano warstwowo. Obrazy namalowano w technice mieszanej. Wykonywano podmalowanie, mono- lub polichromatyczne, którego jakość i charakter miały decydujące znaczenie dla wierzchnich warstw malatury. Podmalowania monochromatyczne wykonywano na wybranych elementach kompozycji. Warstwy nadmalow-

² Jak stwierdzono we wcześniejszych badaniach (E. Pańczyk, M. Ligęza, L. Waliś, *Application of INAA to the examination of art. objects; research in Poland*, „Journal of the Radioanalytical and Nuclear Chemistry”, vol. 244, no 3, June 2000), w Polsce stosowano biele z różnych źródeł. Jest również możliwe, że źródłem przynajmniej części biele był ołów produkowany lokalnie – w Olkuszu koło Krakowa istniała kopalnia i huta ołowiu. Ponieważ rudy kopalni zawierały cynk, jest prawdopodobne, że biele (których próbki wykazały dużą zawartość cynku) zostały wykonane z tego surowca.

wania były nakładane cienko, przeważnie w jednej lub dwóch płaszczyznach. Laserunki były wykonywane w celu wzmocnienia cieni lub zintensyfikowania barwy, uzyskania większej głębi. Paleta barwna portretów jest oszczędna. Najczęściej używano: bieli ołowiowej, ochry, czerwieni żelazowej, cynobru, błękitów miedziowych, smalty, czerni. W XVIII wieku paletę wzbogaca błękit pruski. Spoiwa użyte w obrazach to: tempera tłusta, olejna i olejno-żywiczna. Niektóre z płócien werniksowano.

Na podstawie przeprowadzonych badań historycznych i konserwatorskich możemy stwierdzić, że w zwyczaju władz uniwersyteckich było zamawianie portretów profesorów pełniących ważne funkcje. Na ogół zamawiano portret po wyborze danego profesora na stanowisko rektora bądź dziekana. Wizerunki powstawały za życia profesorów. Większość obrazów została namalowana w Krakowie, przez malarzy cechu krakowskiego.

Kolekcja nowożytnych portretów profesorów w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego to jedyny taki zbiór w Polsce. Zachowane wizerunki uczonych z krakowskiego uniwersytetu są świadectwem długotrwałej tradycji budowania galerii wizerunków, tradycji, która kontynuowana jest po dzień dzisiejszy.

SUMMARY

Report on the research project concerning modern portraits of the Cracow Academy's professors from the Jagiellonian University Museum's collection

For two years (2005–2006) a team of employees of the Jagiellonian University Museum and the Cracow Academy of Fine Arts conducted research work on a collection of 35 modern portraits of the Cracow Academy's professors. The research was conducted by:

Jagiellonian University historian – Professor Zdzisław Petrzyk,

Jagiellonian University Museum historian of art – Anna Jasińska, MA,

Jagiellonian University Museum restorers of works of art – Jolanta Pollesch, MA, Beata Skalmierska-Jurczys, MA,

Academy of Fine Arts chemist – Paweł Karaszkiwicz, PhD,

Consultants – prof. dr hab. Jadwiga Wysińska (Academy of Fine Arts), prof. dr hab. Marcin Fabiański (History of Art Institute, Jagiellonian University).

The work undertaken was to gather historical materials concerning individual portraits, an attempt at attribution and precise dating, as well as conduct a technological investigation of the paintings, thanks to which it was possible to determine the technique of the Cracovian painters' guild.

The research conducted by the art historian made it possible to identify portraits.

It turned out that 7 of the 35 portraits covered by the research present images of persons who were not professors at the Cracow Academy, but were related to it by their activity. The authenticity of the portraits with regard to the time of their origin was confirmed, dates of

origin were more precisely defined, and in most of the cases attribution was determined. An attempt was made to define the phenomenon of an academic portrait.

The research of the historian allowed preparing individual biographical notes of each professor. Details from their life histories enabled placing the professors in a historical context and many times facilitated dating the paintings, sometimes they were also helpful at finding attributions. Historical research enabled a wider look at the cross section of society represented by the Cracow Academy's professors.

The collection of the analysed images was divided into 11 groups. This division was made on the basis of the following: chronology, stylistics, composition and clothing type. The classification of portraits enabled looking for common features with regard to technology easier. In most cases the technological investigation confirmed the correctness of this classification.

One of the largest and most interesting discoveries made during the work was the discovery of the signature of Jan Trycjusz (?–1692), a famous Cracovian painter, on the portrait of Wojciech Dąbrowski. On the basis of this signature and after recognition of similar features in the previously isolated group, it could be said that the remaining three paintings are also by Trycjusz.

The technological investigation of the portraits attributed to this painter confirmed their attribution and at the same time the probability of the rightness of the classification.

The collection of the examined images constitutes a tight and representative group. Thanks to its homogeneity with regard to the presented persons (academicians), it was possible to track stylistic changes to which the portraits of the professors were subject over time, determine – on the basis of university functions performed by the portraitees – whose portraits were ordered, as well as track the types of academic clothing.

The portrayed persons, whose common features included: the type of job – academic teacher, the place of work – Cracow Academy, and probably one orderer – the University, the place of storing their portraits with which they have been connected from the beginning – university buildings (especially Collegium Maius), as well as their physiognomies, life style, attributes, clothing and the way of viewing the model – all of which enabled drawing the conclusion that there was a separate portrait type – an academic portrait³.

The research on the paintings allowed stating that almost all were painted in Cracow, by the painters of the Cracovian guild. Restoration and chemical examinations also prove this thesis. On this basis we can talk about a technological homogeneity of the Cracovian painters' guild.

The collection of modern portraits of the Cracow Academy's professors stored in the Jagiellonian University Museum is the only collection of such a type in Poland. The academies and universities which were founded later have single portraits of their professors. The preserved images of the Cracow university's scholars and scientists prove that creating a gallery of portraits is a long-lasting tradition, which is still cultivated.

³ With regard to the portrayed persons – academicians.